

Інна Ходак

Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького

На основі опублікованих матеріалів розглядається екуменічна діяльність А. Шептицького та його погляди на роль Української греко-католицької церкви в процесі церковного об'єднання.

Ключові слова: екуменізм, Греко-католицька церква, митрополит, греко-католики

Відродження релігійного життя в Україні супроводжується багатьма проблемами, які пов'язані з різними християнськими конфесіями. Церковний поділ і криза сучасних Церков залишається незаперечним фактом. Витоки цього явища лежать у площині складних політичних, культурних та морально-психологічних процесів, які сьогодні відбуваються в державі. Богословське вчення про загальні проблеми єдиної Церкви стало однією зі спроб подолати цю кризову ситуацію. Для вирішення існуючих релігійних протиріч досить актуальним є питання екуменічного діалогу, тобто взаємного зближення, кінцева мета якого об'єднання християнських Церков. Отже, ідея екуменізму має стати животворним джерелом, що може спрацювати на користь національного й духовного відродження.

До ініціаторів об'єднання Церков в Україні належить митрополит УГКЦ Андрей Шептицький. Він відомий не тільки як релігійний та політичний діяч, але і як великий меценат і поборник української культури. Постать митрополита в радянській історіографії висвітлювалася необ'єктивно. Більшість дослідників ставила за мету дискредитувати суспільно-політичне життя А. Шептицького і звинуватити його у співробітництві з німецько-фашистськими окупантами¹. Лише останнім часом з'явилися праці, в яких науковці намагаються розкрити справжню роль владики в зазначений період. Йдеться про роботи А. Кравчука, Б. Боцюрківа та ін.

Як очільник УГКЦ Андрей Шептицький першочергового значення надавав церковним справам. Оцінюючи національну релігійну історію, він дійшов висновку, «що, може, ніякий народ у світі не терпів стільки від нещасного роз'єднання церков, як український»². Перебуваючи на митрополичому престолі, владики робив усе для розвитку Греко-католицької церкви, котру він прагнув вивести на рівень тогочасних умов, та для подолання кризи, в якій вона опинилася. Це поєднувалося з екуменічною діяльністю, що її глава УГКЦ провадив у все своє життя. Головною ідеєю А. Шептицького

було співробітництво Церков різних сповідань. Митрополит бажав, щоб християни були об'єднані в одній Церкві, яку заснував сам Ісус Христос. «Ціль моєї праці, – писав митрополит, – зібрати вас усіх під стягом Христа»³. Реалізація цієї унійної ініціативи передбачала такі етапи: заснування інституцій для підготовки відповідних кадрів, організація чернечих чинів, проведення Велеградських з'їздів, праця над з'єднанням, «щоб все було одно». Дуже важливим, на думку митрополита було відновлення східного чернецтва студитів⁴. Це засвідчують численні кодифікаційні устави А. Шептицького: Унівський устав, Збірка правил «Наші монаші звичаї», «Скнилівський Типікон», де викладено суть монашого життя – в усьому наслідувати Ісуса Христа, йдучи за євангельськими настановами⁵.

Митрополит намагався залучити до унійної роботи Західний чин редемптористів, який мав значний авторитет Польський уряд, забороняючи галицьким священикам відправляти богослужіння у храмах, досить толерантно ставився до редемптористів, хоча були спроби паралізувати і їхню діяльність. Андрей Шептицький уважав за потрібне ширити ідеї єкуменізму також через наукові інституції. На його переконання, вони мали б сприяти зближенню Церков. Великі надії видатний церковний діяч покладав на створення Церковної археографічної комісії, проте вона через воєнні дії часів Першої світової так і не була відкрита.

Владика Андрей розробив власні концепції єкуменічної праці. Він стверджував, що Церква повинна стати неподільною не тільки у своєму духовному естві, а також у видимій площині, позаяк істинно правдивою є лише одна Христова церква. Її єдність – наслідок дії Христа і його Духа в усіх її частинах у будь-якому місці й у будь-який час. Церква є однією в тому розумінні, – говорить А. Шептицький, – що вона належить до цілого світу, а не до якоїсь окремої групи людей. Єдність віруючих – це певного роду участь людства в єдності з Богом. За словами митрополита, «Христос втілює у світ єдність Бога, образ життя Святого Духа і робить нас учасниками єдності Божих осіб у сучасному світі». Мислитель не погоджувався з тезою православних теологів, що існує одна Невидима Церква, яка складається з багатьох видимих Церков, – він наголошував на тому, що існує одна Вселенська, але видима Церква.

Реалізовувати ці ідеї єкуменізму А. Шептицький пробував шляхом пошуку їхніх прихильників у Росії. Своєю невтомною діяльністю він здобув повагу та симпатії певної частини росіян. Серед них, зокрема, були волинський і житомирський єпископ Антоній Храповицький, майбутній екзарх Греко-католицької церкви в Росії Леонід Фьодоров, священики: Володимир Абрикосов, Гліб Верховський, Йоан Дейбрен, Алексій Зерчанінов, Микола

Толстой; миряни: Володимир Балашов, князь Петро Волконський, Любов Фьодова, Наталія Ушакова та ін.

Так, з 1903 р. митрополит Андрей розпочав жваве листування з єпископом Антонієм Храповицьким. Їхні листи були проникнуті взаємною повагою й торкалися переважно богословських проблем. Однією з найважливіших тем, які обговорювалися архиєреями, виявилось питання про можливість об'єднання Церков. У своїх листах А. Шептицький обґрунтовував тезу про кінченість християнської єдності, підкреслюючи, що греко-католики, як і православні, належать до східного обряду й різнять їх тільки погляди на влаштування Святої Церкви. Глава УГКЦ багато дискутував з А. Храповицьким на богословські теми, намагаючись довести, що немає ніякої відмінності між православним та католицьким віросповіданнями А. Шептицький наголошував, що православні неправильно трактують деякі богословські питання (особливо гостро критикували представники цієї гілки християнства догмат про Непорочне Зачаття Пресв. Богородиці). Митрополит намагався переконати А. Храповицького, що об'єднання Православної та Католицької церкви повинно обов'язково відбутися. Свою думку він аргументував тим, що в молитвах під час Служб Божих обидві Церкви моляться про єдність усіх християн. На підтвердження такої ідеї А. Шептицький наводив приклади зі Святого Письма: «Отче, да буде все єдино, молився і він про це і з того усі спізнають, що мої ви учні, коли любов взаємну будете мати». На початку листування з архиєреєм УГКЦ ієрарх Православної церкви підтримував його єкуменічні погляди. Але згодом він уже критично ставився до намірів Шептицького. Про це свідчить лист, у якому сказано, що «немає ніякого сенсу думати, що ересі припиняться і відбудеться повне об'єднання»⁶, бо «глибока відмінність між західною культурою та православ'ям полягає не стільки в окремих догматах, скільки у загальному ставленні до життя»⁷, яке й відкривається у змісті та устрої нашого богослужіння. Як бачимо, А. Храповицький повністю не заперечував можливості об'єднання Російської православної церкви з Греко-католицькою, проте вважав, що це реально лише за умови дотримання автентичності східної обрядовості⁸.

А. Шептицький і священнослужителі у своїх листах неодноразово вказували, що для досягнення єкуменічної мети слід піти на взаємні поступки в догматичних питаннях, адже саме вони і становлять перешкоду для нормальних церковних взаємин. Натомість російський єпископ скептично поставився до такої пропозиції.

В одному зі своїх письмових звернень до А. Храповицького митрополит Андрей зазначав, що Церква ніколи не відмовлялася від ідеї апостольської єдності, а навпаки, ставила її за ціль усього свого існування. У відповідь

А. Храповицький акцентував на тому, що апостольська єдність, до якої прагнуть Церкви, має трансцендентний характер, і не варто гадати, що існуючі ересі та розколи можуть зникнути в найближчому майбутньому. Єпископ обґрунтовував своє бачення перспектив об'єднання євангельськими прощцтвами щодо єретичних напрямків⁹.

А. Шептицький у своїх листах висловлював думку, що об'єднання Церков не вимагає жодних обрядових змін. Він вважав, що Православна церква має існувати, однак у ній необхідно здійснити деякі реформи. Чільне місце серед них належало вдосконаленню та поверненню до первісних апостольських часів. Крім того, владика говорив про потребу відновлення російського патріархату, скликання соборів духовенства. Такі погляди поділяв і А. Храповицький¹⁰.

Водночас, відповідаючи А. Храповицькому, митрополит Греко-католицької церкви уточнював: «Я повинен зізнатися, що зовсім не стверджую, що прийде час, коли ересі та розколи припиняться, оскільки єднання всіх, розумію, не абсолютне, – так, щоб зовсім не було сект, але відносно, щоб не було відлучених від істинної церкви великої кількості християн, які знаходилися в одній вірі»¹¹.

Запорукою подальшого порозуміння з православним духовенством митрополит Андрей назвав послання константинопольського патріарха Йоакима III і синоду Константинопольської церкви до всіх Православних Церков (1902 р.), де розглядалося питання про відносини із Західною та Протестантською церквами і звучав заклик до церковної єдності. Для цього патріарх пропонував стати на шлях поступового взаємного зближення християн різних конфесій, у результаті якого будуть визначені найкращі заходи і засоби для майбутнього об'єднання¹². Листи Антонія засвідчили глибоку прірву, яка розділяла православних і греко-католиків. Він запевняв А. Шептицького, що той не знає справжнього російського життя й запрошував приїхати в Росію, щоб ознайомитися із православ'ям і зрозуміти його принципову відмінність від католицизму¹³. Митрополит, натомість, пропонував припинити безпідставні суперечки про перевагу тієї чи іншої Церкви й серйозно замислитися над тим, як можна зблизитися католикам із православними і краще пізнати один одного. «Що тут довго тлумачити про перевагу однієї церкви над іншою? – писав він. Одна лише є у світі істинна Церква Христова: чи вона православна, як її у вас називають, чи католицька, як її називаємо ми. Тепер вона розділена навпіл. Але не сама вона розділилась, а розділена насильно політикою. Тому вона повинна знову з'єднатись, повинна неодмінно, повинна обов'язково, повинна Христа ради, Бога істинного ради»¹⁴.

Владики так і не змогли зустрітися й досягти порозуміння у справі церковного зближення, а з 1907 р. їхнє листування стало більш прохолодним.

1907 року А. Шептицький здійснив таємну подорож до Росії, щоб налагодити контакти з православними єпископами та поширити унійний рух серед населення. Під час перебування на цих теренах екуменічна активність митрополита досягла піку. Ним, зокрема, було засновано Російську католицьку церкву та призначено для неї 20 червня 1907 р. першого генерального вікарія О. Зерчанінова (згодом папа Пій X дав згоду на цю кандидатуру). Відтак О. Зерчанінов став не тільки душпастирем у Кам'янець-Подільській єпархії, а й пастирем усіх католиків, які належали до візантійського обряду на всій території Росії¹⁵.

Одержавши посаду вікарія, О. Зерчанінов розпочав виконувати свої обов'язки священника. Проте здійснювати їх було надзвичайно складно. Це пояснювалося тим, що релігійна ситуація в Росії була досить важкою. Офіційного храму для греко-католиків не існувало, тому богослужіння доводилося відправляти в костелі. Римо-католицькі священнослужителі намагалися розпалювати конфлікти серед віруючих обох конфесій, постійно провадячи політику ополячення. Тож перша Служба Божа, яку правив О. Зерчанінов у римо-католицькому храмі, виявилася невдалою. На ній не було жодного вірянина. Таке ігнорування Літургії парафіяни мотивували тим, що «богослуження, яке проводив О. Зерчанінов, – схизматичне, так як під час Великого входу віруючі вголос називають себе православними, тобто на, їх думку, російськими схизматиками»¹⁶. Але найбільше не подобалося пастві, зі слів вікарія, «вбрання російських священників»¹⁷.

З метою запобігання конфліктних ситуацій серед вірян було вирішено піти на поступки римо-католицькому духовенству. Вони полягали в тому, що під час богослужінь у неділю та в святкові дні для неполячених російських католиків О. Зерчанінов відправлятиме літургії в ризах, а для парафіян, котрі підтримують латинський обряд, – в орнаті¹⁸. Також прихильники візантійського обряду причащалися просфорами, а адепти латинського – облатками¹⁹. Така постанова О. Зерчанінова сприяло налагодженню взаємин, але лише з віруючими, а не з представниками римо-католицького клиру.

Єдиним виходом у цій ситуації, на переконання вікарія, було будівництво храму для греко-католиків. Підставою для такої ухвали був той факт, що, за даними, наведеними парохом костелу св. Станіслава Вітольдом Чечоттом, кількість вірних візантійського обряду становила 1 500 осіб²⁰. Згаданий настоятель підтримав проект будівництва. Проте реалізувати поставлене завдання так і не вдалося. Польське духовенство, дізнавшись про наміри Чечотта,

вирішило усунути його з посади. Невдовзі на його місце був призначений палкий польський патріот і дипломат Костянтин Буткевич.

Питання про спорудження греко-католицького храму багато разів обговорювалося в офіційних колах Російської держави. Найактивніші з парафіян збирали підписи серед віруючих, які хотіли відвідувати богослужіння окремо від римо-католиків. Свої вимоги вони надіслали російському уряду, однак той так і не задовольнив їхнє клопотання. У листі до парафіян урядовці пояснювали свою відмову тим, що особи, які підписалися під зверненнями, були польської національності. Таку відповідь керівників держави, напевно, можна витлумачити як намагання спровокувати конфлікти між представниками обох конфесій. Урешті-решт віруючі самі вирішили свою проблему. За ініціативою парафіянки Ушакової було орендовано приміщення квартири на вулиці Полозовій, у якому й відкрили каплицю, де Служби Божі правив О. Зерчанінов.

Вікарій Греко-католицької церкви в Росії регулярно письмово інформував А. Шептицького про ситуацію, яка склалася в церковному середовищі, про труднощі екуменічної діяльності серед вірян. Митрополит, зі свого боку, давав вказівки та поради щодо проведення екуменічної роботи. Він підкреслював, що священнослужителі під час відправ мали чітко дотримуватися обрядів та звичаїв. Не менш важливого значення А. Шептицький надавав читанню проповідей, в яких священники повинні були пояснювати парафіянам богословське обґрунтування потреби церковної єдності. В одному зі своїх пастирських послань він зазначав: «Необхідно зберігати звичай східної католицької церкви, разом з тим особи, які будуть переходити до греко-католицької церкви, не повинні спостерігати різниць в обрядах, до яких вони раніше звикли. Тому для успішної екуменічної діяльності потрібно зробити так, щоб люди, які належали до інших конфесій, були впевнені у тому, що церковне єднання полягає не лише в звичаях, а в душі істинної віри»²¹.

Дуже складним періодом душпастирської праці митрополита виявилися роки Першої світової війни, яка принесла для населення Західної України та її Греко-католицької церкви багато горя і страждань. Представники російської влади прагнули підпорядкувати УГКЦ Московському синоду, проти чого рішуче виступив А. Шептицький. 6 вересня 1914 р. він виголосив проповідь, у якій закликав боронити віру перед наступом Росії. Наслідком цього став арешт і вивезення владики спочатку до Новгороду, а згодом до Курська. Та попри все він залишався вірний ідеалам своєї Церкви.

Навіть у часи Другої світової війни митрополита не полишала ідея екуменізму. Одним із засобів об'єднання всіх православних і католиків він вважав заснування патріархату в Києві – тоді «при відновленні Київської митрополії

ми будемо канонічно підчинені Київському патріарху, але коли той визнає владу Вселенського Архієрея»²². Однак для реалізації цієї ідеї А. Шептицький бачив багато перешкод: суспільних, національних, культурних та історичних. На думку архієрея східне християнство є дійсно особливим тому, що воно створило власну релігійну ідеологію, яка дещо відрізняється від західної. Тому для досягнення єдності християнських Церков потрібно постійно та наполегливо працювати. Методами досягнення цієї мети можуть стати психологічне порозуміння між віруючими, пошуки єдиної для всіх істини та містичне об'єднання через молитву до Бога.

Головною політичною ідеєю А. Шептицького під час Другої світової війни було створення «Всенациональної Хати-Батьківщини», під яким він розумів розбудову незалежної держави. А це, на його переконання, було неможливо без існування т. зв. релігійного моноліту, тобто єдиної Української церкви. Оскільки з християнського погляду шлях до державотворення пролягає через внутрішнє відродження, то Церква повинна стати чинником досягнення єдності через вплив на громадян. Митрополит був упевнений, що поділ українців за конфесійним принципом приведе народ до глибокої кризи, якщо представники українських Церков не знайдуть способу поєднання.

На жаль, А. Шептицькому не вдалося втілити в життя свої єкуменічні наміри. На заваді стали не лише складні політичні обставини, але й передчасна смерть митрополита. Його ідея залучення Церков була передчасною, а запропонований ним метод, який базувався на заснуванні Київського патріархату, не сприймався православними християнами, котрі не погоджувалися визнати верховенство папи римського. Тож ця проблема й досі залишається невирішеною. Справжнього єкуменічного діалогу немає нині навіть між роз'єднаними українськими православними Церквами, не кажучи вже про порозуміння з католиками та з протестантськими течіями. У поліконфесійній державі, якою є сьогоднішня Україна, дотримання принципу світоглядного та релігійного плюралізму значною мірою сприятиме національній єдності та духовному відродженню. При цьому важливу роль мають відігравати християнські чесноти, засновані на любові до ближнього, незалежно від того хто і як молиться єдиному Богу.

- 1 Пашенко В. Греко-католики в Україні / В. Пашенко. – Полтава, 2002. – С. 16.
- 2 Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність: Церква і церковна єдність. Документи і матеріали 1899–1944: в 2 т. – Львів: Свічадо, 1995. – Т. 1. – С. 2.
- 3 Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий / В. Ленчик. – Львів: Свічадо, 2004. – С. 148.
- 4 Там само. – С. 149.

- 5 Базилевич А. Введення у твори митрополита Андрея Шептицького / А. Базилевич. – Торонто, 1965. – Т. 1. – С. 65.
- 6 Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали і греко-католики в Росії 1899–1917: в 2 т. – Львів: УКУ, 2004. – Т. 1. – С. 320.
- 7 Безпалько У. Листування митрополита А. Шептицького та єпископа Антонія Храповицького: пошуки діалогу / У. Безпалько // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Львів, 2011. – Кн. – 1. – С. 461–469.
- 8 Там само. – С. 462.
- 9 Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність: документи і матеріали. 1899–1944. – Львів: Місіонер, 1998. – Т. 2. – Кн. 1: Церква і суспільне питання. – С. 40.
- 10 Там само. – С. 42.
- 11 Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали і греко-католики в Росії 1899–1917. – Т. 1. – С. 90.
- 12 Там само. – С. 91.
- 13 Там само. – С. 320.
- 14 Ленчик В. Визначні постаті... – С. 227.
- 15 Там само. – С. 228.
- 16 Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність... – 1995. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 228.
- 17 Там само.
- 18 Там само. – С. 240.
- 19 Там само. – С. 241.
- 20 Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали і греко-католики в Росії 1899–1917. – Т. 1. – С. 90.
- 21 Ленчик В. Визначні постаті... – С. 65.
- 22 Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати Рідну Хату / Гол. упоряд. Р. Тереховський, Р. Хрін. – Львів: Гердан, 2003. – С. 5.

Summary

Inna Khodak

The Ecumenical activity of Metropolitan Andrey Sheptytskyi

On the basis of published materials the ecumenical activity of A. Sheptytskyi and his views on the Ukrainian Greek-Catholic Church during the church association are considered.

Keywords: ecumenicity, Greek-Catholic church, metropolitan, Greek Catholics